

Ignacy Skrzypek
Muzeum Okręgowe
w Koszalinie

Stargardia
Tom II, 2002

Dzieje Muzeum Regionalnego (*Heimattmuseum*) w Stargardzie

Muzeum w Stargardzie było jednym z najładniejszych, zarazem i najmłodszych spośród muzeów regionalnych na Pomorzu Zachodnim, chociaż jego początki organizacyjne sięgają już końca lat dziewięćdziesiątych XIX wieku.

Decyzja jednak o utworzeniu Muzeum Miejskiego w Stargardzie (*Städtisches Museum in Stargard (Pommern)*) została podjęta jednomyślnie dopiero 19 listopada 1908 roku, przez miejscowe korporacje miejskie z okazji uroczystości obchodów jubileuszu 100 - lecia Pruskiej Ordynacji Miejskiej (*Preussischen Städteordnung*)¹. Prusy na mocy takiej ordynacji wprowadziły nowoczesną organizację miasta w postaci Magistratów jako urzędów administracji miejskiej. Ordynacja ta m. in. stawiała sobie za cel pielęgnowanie umiłowania stron ojczystych, zrozumienia dla historii regionu i zachowanie żywego, stałego, kontaktu z mieszkańcami miasta.

Dla zorganizowania i zarządzania muzeum utworzono specjalną miejską komisję składającą się z dziesięciu członków, działającą pod kierownictwem pierwszego burmistrza.

W skład komisji wchodziło trzech członków Magistratu, trzech radnych miejskich oraz trzech przedstawicieli mieszkańców posiadających prawo głosowania. Członkami tej historycznej komisji w 1908 roku zostali wybrani: nadburmistrz Stargardu - Albert Kolbe, miejski radca budowlany (architekt) - Georg Sonnabend, radca miejski - Gottlieb Strutz, zwierzchnik radnych miejskich, radca prawny - Paul Falk, radny miejski - H. Schweitrieg, radny miejski, starszy asystent pocztowy - Richard Falck, pastor kościoła św. Jana w Stargardzie - Ulrich Redlin, propagator odnowienia fary stargardzkiej w roku 1902 i w latach 1905-1911², profesor Gimnazjum Petera Gröninga w Stargardzie - dr Richard Brendel oraz architekt i restaurator kościoła Mariackiego w Stargardzie - Heinrich Deneke³. Zakładano, że muzeum będzie punktem

¹ *Das Städtische Museum in Stargard Pomm.*, [w:] *Pommersche Heimat-Blätter*, Nr 1, 1909=10, 3 Jg., s. 1-2.

² B. Ochendowska-Grzelak, *Restauracja kościoła Mariackiego w Stargardzie (1902-1911) na tle europejskiej teorii konserwatorskiej końca XIX i początków XX w.*, „Stargardia”, t. I, 2001, s. 167.

³ Tamże, s. 170.

gromadzenia wszystkich przedmiotów budzących zainteresowanie mieszkańców miasta. W przyjętym dokumencie określono cel, zakres działania przyszłej placówki i ramy chronologiczne gromadzonych zabytków. Ustalono, że nie będzie to żaden *gabinet osobliwości*, a tylko zbiór zabytków związanych z miastem i regionem od czasów przedhistorycznych do współczesnych.

W muzeum miały się spotkać dzieła, które są świadectwem *pomorskiej pracowitości i działalności, regionalnej sztuki oraz historii miasta*⁴. Oprócz wytworów kultury materialnej z poszczególnych dziedzin, książek historycznych, rzeźb związanych z miastem i prowincją, broni, monet, narzędzi i sprzętów domowych oraz strojów ludowych z przeszłości i współczesności, postanowiono również gromadzić materiały archiwalne dotyczące wizerunku różnych osób lub rodzin, które odegrały jakąś znaczącą rolę w historii Stargardu i tego najbliższego regionu, czyli powiatu Szadzko.

Miasto w pierwszym roku przyznało bardzo skromne środki finansowe wynoszące tylko 900 MK. Było to niewiele, bowiem zamówienie tylko jednej gabloty wystawienniczej kosztowało około 500 MK, nie licząc już nabycia jakichkolwiek zabytków. Wobec takiej sytuacji zarząd muzeum doszedł do wniosku, że trzeba będzie przy urządzaniu muzeum liczyć głównie na ofiarność mieszkańców miasta. Dzięki podaniu wiadomości o powołaniu muzeum do miejscowej prasy, zaczęło napływać wiele atrakcyjnych zabytków. To dało zarządowi wyobrażenie jak żywe jest zainteresowanie mieszkańców miasta powstaniem muzeum i jak mocno wśród nich zakorzeniło się uczucie do stron ojczystych i zamięłowanie do historii regionu. To dawało uzasadnioną nadzieję, że idea ratowania zabytków przeszłości będzie zataczać coraz szersze kręgi i że w przyszłości znajdą się również tacy mieszkańcy, którzy oddadzą do muzeum nie tylko zabytki, ale także zbędne szafy przeszklone czy też inne witryny na ich wyeksponowanie⁵.

Wymienieni członkowie komisji zostali upoważnieni do przyjmowania „zabytków starożytności” oraz wsparcia materialnego na potrzeby muzeum miejskiego. Apelowano w prasie do mieszkańców, aby posiadane wszelkie „klejnoty” nie trzymać w domu, gdzie są zapomniane, ale przekazywać je do muzeum, bo to jest miejsce, gdzie „wszystko co cenne chronione jest przed zagładą”⁶. Organizatorzy żywili nadzieję, że skoro da się zebrać zbiory, to również nie będzie trudno rozwiązać kwestii lokalizacji, bowiem miasto posiada cały szereg budynków, które niewielkim nakładem kosztów mogą zostać zaadaptowane na muzeum⁷.

⁴ *Das Städtische Museum...*, op. cit., s. 2.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

Powołanie w 1908 roku muzeum było tylko usankcjonowaniem wieloletnich tradycji zbierackich w Stargardzie. Już bowiem w latach 90. XIX wieku istniał zbiór zabytków zgromadzony i wystawiany staraniem nadburmistrza Hermanna Pehlmana, w pięknym lokalu (restauracji) *Wimpfheimer* (Max Wimpfheimer) przy Heiligegeiststrasse 1 (dzisiaj ul. Bogusława IV). Wystawa ta cieszyła się zainteresowaniem, bowiem nawet wycieczki mieszkańców Szczecina do Stargardu, po zwiedzaniu miasta musiały na koniec bezwzględnie tę wystawę odwiedzić, o co zresztą starał się opiekun i przewodnik wycieczek - dr filozofii, starszy nauczyciel Gimnazjum Petera Gröninga w Stargardzie - Richard Brendel⁸.

Tak wczesne zbieractwo i kolekcjonerstwo w powiecie szadzkiemu miało miejsce nie tylko w Stargardzie, ale także w niedalekich Dobrzanach. Tam już od co najmniej 1895 roku nauczyciel Fritz Knack gromadził zabytki archeologiczne i etnograficzne, których miał niemalą kolekcję. Na jubileusz 600 - lecia miasta, przypadający w 1936 roku, wydał informator tych najokazalszych zbiorów z krótkim tekstem i tablicami ilustracyjnymi⁹. Zabytki archeologiczne rozmieścił chronologicznie od młodszej epoki kamienia po późne średniowiecze, natomiast dla obiektów kultury ludowej zarezerwował jedną ilustrację¹⁰. Z zabytków archeologicznych zgromadził najwięcej siekierok i toporków kamiennych, a następnie przęślików z różnych kultur, których liczba wynosiła 36 sztuk, w kilku przypadkach punktowanych ozdobami. Posiadał atrakcyjne przedmioty z epoki brązu, z których na uwagę zasługuje miecz brązowy z miejscowości Tarnowo. Niewielki zbiór monet czy też ceramikę z grodzisk słowiańskich wykorzystywał F. Knack jako pomoc naukową w szkole. Wśród obiektów etnograficznych miał dużo eksponatów z dziedziny tkactwa i przędzalnictwa, w tym przęślice weselne, rzeźbione i malowane, klocki do drukowania tkanin z elementami stroju pyrzyckiego, grzebienie tkackie, kufle ceramiczne, itp.¹¹ Zbiory prywatne nie były jednak udostępniane do zwiedzania, a najwyżej tylko do studiów zaprzyjaźnionym osobom. Nie stanowiły one też konkurencji dla organizującego się na początku XX wieku muzeum w Stargardzie.

Okres powstawania muzeum regionalnego był wyjątkowo długi. Po podjęciu uchwały przez wiele lat trwały zabiegi organizacyjne wokół przyszłej placówki, ale na czas pierwszej wojny światowej zostały zawieszane. Dopiero po jej zakończeniu, kiedy przybył z Poznania dr Martin Hasenjaeger - prawnik, podjęto od nowa myśl otwarcia muzeum. Zabrał się on przede wszystkim za porządkowanie zgromadzonych

⁸ *Ausflug der Gesellschaft nach Stargard*, „Monatsblätter“, Nr. 10, 4 Jg., 1890, s. 150-151.

⁹ F. Knack, *Die vier Wendelringe und sonstige Altertumskunde in Jacobshagen und Umgegend*, [w:] *Festschrift 1336-1936, 600 Jahre Jacobshagen, zugleich...*, s. 104-105, ryc. 1-15. Pragnę w tym miejscu serdecznie podziękować Panu mgr Marcinowi Majewskiemu z Muzeum w Stargardzie za przesłane mi odbitki tej pracy i innych materiałów związanych z tematem muzealnictwa.

¹⁰ Tamże, ryc. 15.

¹¹ Tamże.

zbiorów i założenie inwentarzy poszczególnych kolekcji¹². Istniały bowiem już od wielu lat jakieś zbiory przechowywane w pokoju ratuszowym (ilustr. 1), a także była coroczna dotacja miasta w wysokości 500 MK na ich gromadzenie i na inne drobne potrzeby. Oprócz konkretnych zabytków zbierano też dokumenty, wszelkie archiwalia i ciekawy księgozbiór. Był to zbiór zabytków, który mógł faktycznie stanowić podstawę do zrealizowania muzeum. Brak było jednak odpowiedniego pomieszczenia do wyeksponowania tego wszystkiego i jakiegoś impulsu dla miejscowych władz, aby wzmóc o to starania.

Dopiero kiedy w 1925 roku Prezydent Rejencji wystosował do wszystkich landratów na Pomorzu pisma w sprawie powoływania muzeów powiatowych, nastąpił w tej dziedzinie przełom. Opracowano i wysłano do wszystkich urzędów powiatowych ankietę dotyczącą spraw muzealnych i stanu zbiorów z prośbą o jej wypełnienie i zwrot¹³. W wielu miastach na Pomorzu Zachodnim takie muzea już działały lub miały określone zbiory, ale z braku miejsca, jak to również było w Stargardzie, publicznie nieudostępnione. Władze rejencji, po zapoznaniu się z przesłanymi materiałami, zasugerowały Magistratowi w Stargardzie, aby na bazie posiadanych zabytków, zorganizować muzeum regionalne dla powiatu Szadzko¹⁴. Magistrat w odpowiedzi przystał na tę sugestię, ale dał do zrozumienia, że oddzielnego muzeum dla powiatu nie będzie się tworzyć, a jedynie te zbiory, które już są, zostaną przekształcone w muzeum działające dla miasta i powiatu¹⁵. Pozostały jedynie do rozstrzygnięcia i uregulowania sprawy zbytków pochodzących z miasta i z powiatu, a także odrębnych inwentarzy zbiorów. Muzeum więc, jako jedna instytucja, miałaby dwóch właścicieli: miasto i powiat. Takie rozwiązanie prezentował pierwszy burmistrz miasta Albert Kolbe, który miał zresztą zapewnienie Ministra Nauki, Sztuki i Oświaty w Prowincji, że ten poprze rozbudowę i rozwój istniejącego już tak jakby muzeum miejskiego¹⁶. W dalszym ciągu bowiem obowiązywała uchwała z 1908 roku powołująca muzeum miejskie¹⁷. Należało tylko posiadane zbiory muzealne, które faktycznie były magazynem, poddać naukowemu opracowaniu, ocenić ich wartość i ustanowić opiekę nad nimi.

¹² I. Skrzypek, *Zarys dziejów kolekcjonerstwa i początki tworzenia muzeów w prowincji pomorskiej w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, „Stargardia”, t. I, Stargard 2001, s. 132.

¹³ *Fragebogen betreffend das städtische Museum zu Stargard i/Pom.*, archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie, Dział Archeologiczny, teczka 1832.

¹⁴ Korespondencja w teczce archiwalnej miasta Stargard w Dziale Archeologicznym Muzeum Narodowego w Szczecinie, teczka 1832.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ M. Hasenjaeger, *Die Geschichte des Stargarder Heimatmuseums*, „Pommersche Zeitung”, 28 Juni 1939.

Istniała więc propozycja, aby w najbliższym czasie (lipiec 1925) zbiory przenieść do pomieszczeń w Starym Odwachu (*Alte Wache*) w sąsiedztwie ratusza (ilustr. 1) i tam zabrać się do ich uporządkowania. Już zresztą od 1916 roku mieszkańcy Stargardu i radni zabiegali o te pomieszczenia¹⁸. Po wspólnych negocjacjach Magistratu i Starostwa w sprawie tworzenia muzeum, dopiero w maju 1926 roku powiat wyraził zgodę na zorganizowanie muzeum dla powiatu Szadzko z siedzibą w Stargardzie. Nie była jeszcze tylko uregulowana sprawa finansowania muzeum i stałego lokalu na przyszłą placówkę¹⁹. Na razie więc, w 1926 roku, zbiory tymczasowego *Heimatmuseum* przeniesiono do Odwachu na Markt 15 I i oddano pod opiekę wiceburmistrza w stanie spoczynku dr. Martina Hasenjaegera, który samodzielnie zajmował się nimi do 1931 roku. Trzeba tutaj zaznaczyć, że z chwilą pojawienia się w Stargardzie (1916 rok) dr. M. Hasenjaegera, rozpoczęły się faktyczne prace nad uruchomieniem muzeum regionalnego. Zabytki nie tylko były zgromadzone w Odwachu, ale także w budynku kościelnym przy Grosse Mühlenstrasse 8 (obecnie ul. Kazimierza Wielkiego).

W sprawie stałego lokalu dla muzeum Magistrat korespondował z Muzeum Prowincjonalnym w Szczecinie, w celu zasięgnięcia fachowej porady u znanych muzealników, na czele z dr. Otto Kunklem²⁰. Wysuwano propozycje zaadoptowania na muzeum zabytkowego budynku przy Grosse Mühlenstrasse 8, gdzie aktualnie zajmowano część pomieszczeń na zmagazynowane zabytki. Rozważana była przede wszystkim sprawa pokrycia kosztów takiego remontu. Brano także pod uwagę dwa budynki dawnej plebani przy zbiegu ulic: Königstrasse i Grosse Mühlenstrasse 42 (ilustr. 2). Po wizji lokalnej burmistrza ustalono, że miasto i powiat wspólnie pokryją koszty remontu zabytkowych budynków. Zastanawiano się już wstępnie nad profilem przyszłej placówki. Miały tam znaleźć się przede wszystkim zabytki prehistoryczne ze Stargardu i całej ziemi pyrzyckiej, przedmioty związane z rzemiosłem stargardzkim, a także *historia regionu ze szczególnymi dziełami*. Swoją siedzibę miało tu również mieć archiwum miejskie²¹.

¹⁸ *Vorlage betreffend städtische Heimatmuseum*. Archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie, Dział Archeologiczny, teczka 1832.

¹⁹ Archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie, Dział Archeologiczny, teczka miasta Stargard, nr 1832.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

Zagadnienia muzeów regionalnych rozpatrywali muzealnicy na trzecim pomorskim sejmiku Wspólnoty Roboczej Muzeów Pomorskich w Stralsundzie, w maju 1929 roku. Tam także uczestniczył dr Martin Hasenjaeger ze Stargardu, który przedstawił zebranym dotychczasowe dzieje stargardzkich zbiorów, jak również postulaty co do możliwości utworzenia Heimatmuseum dla miasta i powiatu, w zabytkowych budynkach stojących w obrębie kościoła NMP, przy ul. Königstrasse i Grosse Mühlenstrasse 42 (Królewskiej i Wielkomłyńskiej), dzisiaj ul. Kazimierza Wielkiego i Bolesława Krzywoustego (ilustr. 3).

Konferencja stralsundzka była niezwykle ważna dla promocji muzeów regionalnych na Pomorzu, tak niesłusznie niedocenianej kulturalnie Prowincji. Muzea miały bowiem do spełnienia bardzo ważną rolę w zakresie kształcenia społeczeństwa. Należało więc zorientować mieszkańców Pomorza o zgromadzonych zbiorach muzealnych i o zadaniach tych placówek. Zarząd Prowincji i Muzeum Prowincjonalne w Szczecinie ustaliły, że nastąpi wydanie urzędowego czasopisma fachowego z dziedziny muzealnictwa dla jednostek pomorskich. W tym celu zalecono, aby wszystkie Heimatmusea opracowały ankietę własnej placówki i przesyłały do wykorzystania muzeum w Szczecinie²². Na następnej konferencji muzeów w Świnoujściu w dniu 10 czerwca 1932 roku, przedstawiono wzorcową ankietę autorstwa Herberta Notzke - rektora szkoły w Nowogardzie i jednocześnie kierownika muzeum, na której mieli wzorować się inni muzealnicy. Na podstawie nadesłanych do Szczecina ankiet, opublikowano w 1933 roku krótkie informacje o muzeach pomorskich zamieszczone w kolejnych zeszytach czasopisma *Pommersche Heimatpflege*, wydawanego już od 1930 roku. Tam zamieszczona jest też skromna informacja na temat muzeum miejskiego w Stargardzie²³.

Z wypełnionej анкеты dowiadujemy się, że *Städtisches Museum Stargard in Pommern* znajduje się od 1926 roku przy Markt 15 I, w pomieszczeniach *Alte Wache* (Odwachu), ale na razie bez urządzonych sal wystawowych. Muzeum zarządzane jest przez Magistrat, a społecznie kierownictwo sprawuje burmistrz w stanie spoczynku dr Martin Hasenjaeger, mieszkający przy Mühlengasse 10. Powierzchnia zajmowana przez zbiory wynosiła 40 m² plus 1 pokój biurowy i 1 pokój na księgozbiór. Część zabytków magazynowana była w budynku przykościelnym przy Grosse Mühlenstrasse 8. Miasto w tym czasie miało na działalność muzeum zaplanowaną skromną kwotę 400-500 MK, co nie bardzo sprzyjało większemu rozwojowi tej instytucji. Zabytki w muzeum były na tyle cenne, że ubezpieczono je na sumę 6.000 MK. Książki i archiwalia miały już wtedy założony katalog, natomiast zabytki numizmatyczne posiadały kartotekę dostępną dla studiów²⁴. Wśród najcenniejszych zabytków

²² *Bestandsaufnahme der pommerschen Heimatmuseen*, Stettin 1932, s. 1-15. Archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie, Dział Archeologiczny, teczka miasta Stargard, nr 1832.

²³ H. Bethe, *Stargard i Pomm.*, „Pommersche Heimatpflege”, t. 4, 1933, s. 156.

²⁴ *Bestandsaufnahme der pommerschen...*, op. cit., s. 13.

w zbiorach stargardzkich w 1933 roku wymienia się zbiory rzemiosła miejskiego, w tym młotek z brązu z 1523 roku, piec kaflowy z I połowy XVIII wieku, a także okazałe stroje pyrzyckie i stare dokumenty sądownicze i miejskie²⁵.

Muzeum w Stargardzie ściśle współpracowało ze stowarzyszeniem, jakim było Towarzystwo Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie, grupa miejscowa w Stargardzie (*Ortsgruppe Stargard Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertumskunde*), założona w 1920 roku, której prezesem był podinspektor pocztowy Richard Falk²⁶. Był on również najbardziej zasłużonym z członków tego towarzystwa w zakresie gromadzenia dokumentów archiwalnych i różnorodnych zabytków pozyskiwanych do zbiorów muzeum stargardzkiego.

Pod koniec lat 20. XX wieku (1929) miasto rozpatrywało możliwość zakupu od parafii kościoła NMP w Stargardzie dwóch budynków stojących obok siebie na potrzeby muzeum, usytuowanych na rogu ulic Grosse Mühlenstrasse i Königstrasse, zajmowanych przez szkołę kościoła Mariackiego *Schola gloriosae virginis*, następnie przez organistę w czasie katolickim, a później przez parafię ewangelicką (ilustr. 2). Dopiero jednak uchwała rady miejskiej w 1935 roku, na mocy której pozyskano budynki, przybliżyła możliwość realizacji zamierzenia. W ówczesnym czasie budynki były zamieszkałe przez kilku dzierżawców, więc nie można było od razu rozpocząć remontu, dopóki nie wyprowadzą się dotychczasowi mieszkańcy. Zdawano sobie sprawę, że prace remontowe będą trudne, ponieważ budynki znajdowały się pod ochroną konserwatorską i należało zachować określone wymogi. Niekiedy łatwiej jest postawić gmach od nowa niż przebudowywać w określonym celu stare budynki zachowując przy tym ich architektoniczną jedność.

W 1929 roku muzeum stargardzkie przygotowało wystawę czasową, prawdopodobnie w pomieszczeniach Odwachu, zatytułowaną „Dawny Stargard”. Nie dotarliśmy do szczegółowych informacji na temat tej wystawy, o której napisał w dodatku *Heimatklänge* historyk Martin Wehrmann²⁷. Wiemy tylko, że wystawiano tam meble barokowe i biedermeierowskie (ilustr. 4) oraz secesyjne wyroby srebrne stargardzkich wytwórców, których kilka zdjęć zachowało się w archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie²⁸.

Organizacja muzeum w Stargardzie po 1931 roku związana jest nierozdzielnie z osobą dr Hansa Siutsa (1885-1971), kierownika tej placówki w latach 1935 - 1944, a równocześnie nauczyciela języka niemieckiego i historii w Gimnazjum Petera

²⁵ H. Bethe, *Stargard i Pomm.*, op. cit., s. 156.

²⁶ *Heimatmuseum Stargard i Pomm.*, ankieta w Dziale Archeologicznym Muzeum Narodowego w Szczecinie,teczka 1832.

²⁷ *Bibliografia prac Martina Wehrmanna dotycząca miasta Stargardu i powiatu stargardzkiego* (oprac. M. Majewski), „Stargardia”, t. I, 2001, s. 291, p. 36 (M. Wehrmann, Die Ausstellung „Alt Stargard”, *Heimatklänge*, 1929, nr 139).

²⁸ Archiwum fotograficzne Muzeum Narodowego w Szczecinie, neg. nr: 15075/1-3, 15076/1-2.

Gröninga w Stargardzie²⁹. Miał on duże doświadczenie w muzealnictwie, bowiem w latach 1916 - 1929 współorganizował wraz z Robertem Holstenem muzeum w Pyrzycach, a od 1931 roku, będąc członkiem Towarzystwa Krajoznawczego i Ochrony Zabytków Regionu w Koszalinie, wniósł wiele wkładu w organizację i powstanie Muzeum Regionalnego w Koszalinie, zlokalizowanego w willi przy Danzigerstrasse 53 (dzisiaj J. Piłsudskiego 53)³⁰.

Kiedy dr Hans Siuts pojawił się w 1931 roku w Stargardzie, los zetknął go z emerytowanym wiceburmistrzem dr Martinem Hasenjaegerem, wieloletnim opiekunem zbiorów muzealnych. Ten ostatni, wraz z pomocą biurową panną Michaelis, administrował muzeum lub raczej magazynem muzealnym w pomieszczeniach Odwachu przy Ratuszu. Tam opracowywał stare akta, przyjmował dary muzealne, zakładał kartoteki, a równocześnie sprawował funkcję społeczną na rzecz zabytków archeologicznych w powiecie Szadzko. Zaproponował on więc H. Siutowski, aby ten przejął *administrację muzeum* i urządził ją na nowo oraz zajął się organizacją placówki i doprowadził do otwarcia wystaw³¹. Nastąpił więc podział zadań. Były wiceburmistrz dr M. Hasenjaeger miał działać w powiecie Szadzko na rzecz ochrony zabytków, natomiast dr H. Siuts w mieście. Tutaj bowiem było może mniej odkryć, ale za to napływało do muzeum wiele darów i zgłoszeń o posiadanych zabytkach, którymi wspólnie z panną Michaelis, musieli się zająć. Dochodził do tego jeszcze remont zakupionych budynków muzealnych. Trzeba przyznać, że tych troje ludzi współpracowało ze sobą bardzo zgodnie i z pełnym oddaniem³².

Hans Siuts na początek zapoznał się ze zbiorami, które gromadzone od wielu lat w sposób amatorski, przedstawiały się jednak nader ciekawie. Najliczniejszy był dział archeologiczny, wzbogacany na bieżąco poprzez dary osób związanych z rolnictwem, uczniów i nauczycieli ze Stargardu, którzy niejednokrotnie nadzorowali prace ziemne, a latem często wybierali się w teren w celu inwentaryzacji znalezisk lub prowadzili po prostu wykopaliska³³. Tylko np. w 1934 roku odbyło się 12 wycieczek po powiecie, w wyniku których odkryto kilka miejsc ze znaleziskami sporządzając z tych wizytacji szczegółowe ankiety. Później, na tej podstawie, sporządzono mapę znalezisk archeologicznych powiatu³⁴. W tych pracach pomagali również uczestnicy obozu młodzieżowego z Suchania. Pod kierunkiem M. Hasenjaegera przeprowadzono

²⁹ H. Siuts, *Das Stargarder Heimatmuseum*, „Stargardia”, t. I, 2001, s. 187.

³⁰ H. Siuts, *Versammlung des Vereins für Heimatkunde und Heimatschutz*, „Unsere Heimat”, Nr. 14 i 19, 1929; tenże, *Von neuen vorgeschichtlichen Erwerbungen unseres Heimatmuseums*, „Unsere Heimat”, Nr. 11, 1930.

³¹ H. Siuts, *Erinnerungen an das Heimatmuseum der Stadt Stargard/Pommern*, „Pommern”, H. 4, 1971, s. 38.

³² Tamże, s. 39.

³³ *Eine Forschungsfahrt für unser Heimatmuseum*, „Heimatklänge”. Gratisbeilage, nr 202. „Neues Pommersches Tage=Blatt”, 10.08.1934, s. 178.

³⁴ *Die Arbeit des Kreisheimatmuseums im Sommer 1934*, „Heimatklänge”. Gratisbeilage Nr. 206. „Neues Pommersches Tage=Blatt”, 24.11.1934, s. 167-168.

wykopaliska na cmentarzysku z wczesnej epoki brązu w Storkowie, rozpoznano wały grodziska w Ściennem i kręgu kamiennego koło Ińska. Jesienią tegoż roku odkryto cmentarzysko z okresu przedrzymskiego w miejscowości Długie, gdzie następnie prace wykopaliskowe prowadziło Landesmuseum w Szczecinie³⁵. Muzeum nawiązało też współpracę z Powiatowym Związkiem Chłopskim w zakresie organizowania wystaw i odczytów z przezroczami służącymi promowaniu kultury wiejskiej. Realizację zadań wspierać miał finansowo Państwowy Związek Chłopski³⁶.

Z innych zbiorów w muzeum ciekawa była biblioteka licząca ponad 120 tomów, a także dokumenty i akta miejskie. Zawierała ona autografy osób historycznych, m. in. księcia Albrechta Euzebiusa Wenzla von Wallensteina, księcia Bogusława, margrabiego Fryderyka Wilhelma, królów pruskich, Helmuta hrabiego von Moltke i prezydenta Otto von Hindenburga jako obywateli honorowych miasta Stargardu. Muzeum posiadało też ciekawy zbiór kartograficzny (m.in. stary globus) i numizmatyczny, składający się z monet stargardzkich od XIII do XV wieku, a także monet pruskich będących w obiegu od 1689 do 1694 r. Bogate były wyroby cynowe rzemiosła stargardzkiego i stare dokumenty cechowe. Zebrano kolekcję kafli z XVIII wieku oraz pozyskano olbrzymi drewniany kufer zdobiony z czasów istnienia poczty konnej i wiele innych atrakcyjnych przedmiotów³⁷.

Muzeum współpracowało także z miejscową prasą, gdzie zamieszczano wiadomości o pracy muzeum, odkryciach i nabytkach. Szczególnie wyróżniała się „Pommersche Zeitung” i „Neues Pommersches Tage=Blatt”. Najwięcej jednak informacji, zwłaszcza archeologicznych, publikowano w dodatku „Heimatklänge”. Również poprzez wygłaszanie odczytów o tematyce muzealnej i archeologicznej starano się zwrócić uwagę na muzeum określonych ludzi na stanowiskach. W wyniku tych różnych poczynań muzeum stargardzkie wzbogaciło się w ciągu lata 1934 roku o 180 nowych znalezisk archeologicznych. Zorganizowano też wystawę czasową znalezisk z epoki kamienia, brązu i żelaza oraz z czasów słowiańskich, na którą modele pewnych narzędzi wykonali uczniowie. Wystawa ta, którą zwiedziło ok. 20 tys. osób i wiele wycieczek szkolnych, przyczyniła się do wzrostu zainteresowania sprawami muzeum³⁸.

³⁵ H. J. Eggers, *Das Gräbfeld von Langenhagen. Zweites Beiheft zum Erwerbungs- und Forschungsbericht*, Stettin, 1936, s. 15 i n.

³⁶ *Das Heimatmuseum und die Kreisbauernschaft*, „Heimatklänge”. Gratisbeilage, Nr. 202. „Neues Pommersches Tage=Blatt”, 10.08.1934, s. 178.

³⁷ *Das Stargarder Museum*, „Heimatklänge”. Gratisbeilage Nr. 199, 201, 202, 10.08.1934; Nr. 204, 6.10.1934, Nr. 206, 24.11.1934; „Neues Pommersches Tage=Blatt”, 8.06.1934.

³⁸ O. Neumann, *Über die Zusammenarbeit zwischen dem Kreisheimatmuseum Stargard=Saatzig und den Schulen*, „Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit”, Jg. II, H. 1, 1935, s. 19-20.

Od 1935 roku starano się systematycznie wykwaterować mieszkańców z zakupionych na muzeum kamieniczek. Postępowało to jednak tak powoli, że dopiero w 1938 roku, kiedy swoje mieszkanie opuściła ostatnia mieszkanka dom został wyburzony³⁹. Przeprowadzka muzeum też odbywała się etapami. Na początku do użytku oddano tylko mieszkanie na piętrze w budynku narożnym, do którego wejście znajdowało się jeszcze wtedy od ul. Grosse Mühlenstrasse 42 (Wielkomłyńskiej). Dopiero 2 grudnia 1935 roku zaadaptowano jeden pokój na biuro muzeum, inny na zabytki archeologiczne, a dawną kuchnię przeznaczono na bibliotekę, bogatą i bardzo często odwiedzaną przez mieszkańców Stargardu. Duży pokój tego mieszkania obudowano drewnem i obito kolorowym papierem przystosowując go tak, by prezentowane tam zabytki sztuki kościelnej *nabrały życia* i sprawiały na odwiedzających dobre wrażenie. Takie urządzenie podobało się mieszkańcom, którzy widząc postępy w organizacji muzeum, wypełniali pomieszczenia coraz to nowymi darami.

W porównaniu z ubiegłymi latami zbiory muzeum w 1935 roku podwoiły się. Z uwagi na szczupłość pomieszczeń trzeba było ograniczyć się na razie do przyjmowania tylko zabytków archeologicznych, które zajmowały najmniej miejsca. Wiele narzędzi krzemiennych, a także fragmenty naczyń neolitycznych zebrano z północnych okolic jeziora Miedwie, na polu gospodarza Tornowa z miejscowości Kunowo. Topory kamienne i fragment kamiennego radła dostarczyli gospodarze Franck, Falck i Kroll od właściciela ziemskiego von Borcka z Sulina i Hermanna z Krzywicy. Z Sulina i Wiechowa od gospodarzy pozyskano popielnice z epoki brązu i fragmenty brązów, natomiast z okolic Strachocina i Bębniąta wiele fragmentów naczyń z palenisk ze zniszczonej osady, którą odkryto w pobliżu nasypu kolejowego przy budowie drogi ze Strachocina do Bębniąta⁴⁰. Najciekawszym jednak znaleziskiem w roku 1935 było odkrycie podczas orki w Chlebówku skarbu monet średniowiecznych zakopanych przed rokiem 1510, który ofiarowała do muzeum Marianna Schmidt z Chlebówka⁴¹. Oprócz zabytków archeologicznych, muzeum otrzymało również przedmioty wytwórczości ludowej oraz spis nazewnictwa lokalnego dla 1400 określeń. Ogółem muzeum posiadało już w tym czasie 6.000 nazw lokalnych.

Od 1935 roku, w wyniku akcji podjętych przez Rejencję, rozwinęła się znacząca współpraca z nauczycielami i szkołami w Stargardzie w zakresie odkryć zabytków, badań terenowych oraz ochrony przyrody, czym głównie zajmował się dr M. Hasenjaeger. Natomiast dr H. Siuts prowadził koła zainteresowań wśród uczniów

³⁹ H. Siuts, *Erinnerungen an des Heimatmuseum...* op. cit., s. 39.

⁴⁰ M. Hasenjaeger, *Stargarder Kreismuseum 1935*, „Pommersche Zeitung”, brak nr (wycinek prasowy w Archiwum Państwowym w Szczecinie – Sygn. 1).

⁴¹ Tamże.

i nauczycieli z wiedzy o starożytności. Te zajęcia H. Siuts prowadził do 1938 roku. Dzięki takiej działalności wzrosła ilość zgłoszeń o znaleziskach, podawana z reguły przez ludzi zainteresowanych historią regionu, a także pomoc w tych działaniach proponowana przez uczniów i nauczycieli. Uczniowie odnajdywali obiekty zabytkowe dla muzeum i przynosili je w darze. Zorganizowano z tego wystawkę, na którą zapraszano szkoły i wyróżniano najbardziej zaangażowanych w zbieractwie uczniów zdjęciami zabytków i książkami z zakresu archeologii czy też historii sztuki⁴². Aktywni uczniowie prowadzili nawet rejestrację znalezisk i zabytków będących w posiadaniu gospodarzy. Muzeum bowiem, z braku miejsca, pozostawiało niektóre większe zabytki jak gdyby w depozycie u gospodarzy⁴³.

Pracownicy muzeum, czyli dr M. Hasenjaeger i dr H. Siuts po roku 1933 prowadzili też wykłady w szkole partyjnej oraz w Związku Socjalistycznym Nauczycieli w Stargardzie. Grupy młodzieży odwiedzające muzeum oprowadzane były przez muzealników. Od chwili udostępnienia zbiorów, czyli od 1931 roku do roku 1935 odwiedziło muzeum około 20 tysięcy osób⁴⁴.

W roku 1936 najbardziej wzbogacił się w zabytki dział geologiczny, natomiast w dziale archeologicznym doszły znaleziska popielnic z młodszej epoki brązu i naczyń z wczesnego średniowiecza ze Strachocina, Kunowa i Szadzka. Zlokalizowano także stanowiska archeologiczne w Nosowie i Nowej Dąbrowie⁴⁵. Muzeum zwróciło się również z apelem o współpracę i pomoc w zakresie doposażenia pomieszczeń muzealnych w sprzęt i meble zabytkowe w stylu *biedermeier*, które mogą być подарowane lub wypożyczone nawet w czasowy depozyt⁴⁶. W czerwcu 1936 roku dokonano w muzeum inwentaryzacji zabytków, która wykazała jak bogate są zbiory sztuki gotyckiej i rzemiosła miejskiego⁴⁷. Niemało było kłopotów z zamówieniem do nowych pomieszczeń większych szaf oraz z zabudowaniem lukowatych niszy występujących w murze na piętrze, jako że kiedyś budynki te służyły do celów kościelnych.

W trakcie remontu okazało się, że strona zachodnia budynków musiała być od nowa budowana, ponieważ istniejący tam *pruski mur* był mocno nadwerżony i trzeba było go wyburzyć i odbudować w starym stylu na istniejących gotyckich fundamentach. Uzyskano przez to duże przechodnie pomieszczenie łączące obydwa budynki. Połączono także obydwa poziomy budynków poprzez przebicie się od dołu

⁴² O. Neumann, *Über die Zusammenarbeit...*, op. cit., s. 20.

⁴³ M. Hasenjaeger, *Stargarder Kreismuseum 1935...*, op. cit., s. 20.

⁴⁴ O. Neumann, *Über die Zusammenarbeit...*, op. cit., s. 20.

⁴⁵ M. Hasenjaeger, *Kreisheimatmuseum. Die Funde des letzten Jahres 1936*, „Pommersche Zeitung”, Folge 20/1937.

⁴⁶ H. Siuts, *Eine Forderung wird Wirklichkeit Unser Heimatmuseum zieht in geeignete Räume ein - Anforderung zur Mitarbeit*, „Pommersche Zeitung”, 24 November 1937.

⁴⁷ *Stargard Heimatmuseum* – materiały z inwentaryzacji zabytków z dnia 27.06.1936, znajdujące się w Landesarchiv Greifswald, Rep. 55, Nr. 117, zostały mi przekazane przez mgr Marcina Majewskiego z Muzeum w Stargardzie, za co serdecznie dziękuję.

do góry i wykonanie schodów dających możliwość swobodnej komunikacji. Były jednak przy tym pewne trudności wynikające z prawa budowlanego i bezpieczeństwa, co spowodowało, że jeszcze w trakcie remontu zwiedzanie wystawy musiało odbywać się najpierw od górnego piętra. Te dodatkowe problemy opóźniły remont i sprawiły sporo kłopotów panom M. Hasenjaegerowi i H. Siutsowi, którzy akurat z budownictwem nie mieli przedtem do czynienia.

Przy remoncie zdarzały się też niespodzianki atrakcyjne. Kiedy w północnym murze budynku, na holu, robiono przebicia pod instalację centralnego ogrzewania, odsłonięto wnękę ze zmumifikowaną kawką, która została tam prawdopodobnie żywcem zamurowana na początku XVI wieku jako ofiara zakładzinowa przy budowie tego kościelnego budynku, aby wzmocnić jego siłę przetrwania. Znaleźisko pozostawiono w murze w niezmienionym stanie, w oszklonej skrzyneczce, jako ciekawostkę dla zwiedzających. Wierzono w jego magiczną moc i przypisywano tej „ofierze” ocalenie budynków przed rosyjskim ostrzałem artyleryjskim w 1945 roku⁴⁸.

Opieki merytorycznej i pomocy praktycznej udzielało szczecińskie Landesmuseum, którego dyrektor dr Otto Kunkel bardzo angażował się w powstanie i uruchomienie wreszcie ostatniego na Pomorzu muzeum regionalnego. Przynajmniej przede wszystkim konserwowano i przygotowywano zbiory wystawiennicze w pracowniach Muzeum Krajowego w Szczecinie. Etnograf dr Walter Borchers pracował miesiącami przy organizacji tego muzeum, a zwłaszcza działu kultury ludowej. Archeolog dr Hans-Jürgen Eggers z całą powagą i roztropnością dobierał zabytki prehistoryczne na wystawę, natomiast dr Helmuth Bethe, jako historyk sztuki, udzielał konsultacji i pomocy przy aranżacji zabytków sztuki sakralnej i świeckiej⁴⁹. W. Borchers nie tylko czynnie pomagał w powstawaniu wystawy, ale także zdobywał dla muzeum bardzo wartościowe obiekty do zakupów.

Sytuacja finansowa muzeum była kiepska. Przyznane na lata 1937/1938 fundusze zostały wykorzystane w sytuacji, kiedy jeszcze trwały remonty budynków. Wystąpiono więc do starosty o dodatkowe pieniądze w kwocie co najmniej 300 MK na pozyskiwanie zabytków, ponieważ miasto finansowało remonty. Z chwilą bowiem kiedy zostaną oddane pomieszczenia muzealne trzeba będzie wypełnić je zabytkami. Chodziło tutaj zwłaszcza o zabytki etnograficzne, głównie stroje ludowe i narzędzia gospodarcze z rejonu stargardzkiego, ponieważ dr W. Borchers bardzo rozbudował dział sztuki ludowej. Propozycja H. Siutsa, aby z pieniędzy przeznaczonych na remonty zrealizować częściowo zakupy i konserwacje zbiorów, nie mogła być brana pod uwagę, ponieważ istniała poważna rozbieżność w wydatkowaniu środków pieniężnych pomiędzy miastem i powiatem⁵⁰. Ponadto dla wydatków muzeum dużym obciążeniem

⁴⁸ H. Siuts, *Erinnerungen an des Heimatmuseum...*, op. cit., s. 39.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Archiwum Państwowe w Szczecinie,teczka „Heimatmuseum Stargard”, sygn. 1.

były koszty związane z wynajmowaniem transportu wykorzystywanego przy zwózce i poszukiwaniu na wsiach zabytków. Powiat bardzo rzadko przydzielał samochód ciężarowy do przywiezienia zabytków, a objazdy poszczególnych wsi wymagały stałego środka transportu. Po wymianie pism, starostwo przyznało wnioskowaną kwotę w wysokości 300 MK na wymagane potrzeby⁵¹.

W roku 1938 zbiory w większości zostały przygotowane na stałą wystawę. Dokonano konserwacji zabytków drewnianych oraz uzupełnień niektórych eksponatów o brakujące elementy. Wystosowano także prośbę do mieszkańców powiatu Szadzko, aby zgłaszali posiadane przez siebie części strojów regionalnych⁵². Niegdyś był to rejon, gdzie mieszkańcy różnych wsi, podobnie jak miało to miejsce na *wielkiej ziemi pszenicznej (Weizacker Pyritz)*, nosili odmienne ubiory wyróżniając się kolorystyką. Również sprzęty domowe i wytwory rzemiosła ludowego miały swoją specyfikę i znane były na terenie całych Niemiec. W niedalekich Dobrzanach wykonywano regionalne naczynia garncarskie, miasteczko Suchań dostarczało wyroby na słynny stargardzki targ Iniański, w Inisku produkowano charakterystyczne wyroby stolarskie znane poza powiatem, natomiast z Chociwla pochodziły poszukiwane materiały z lokalnej farbiarni⁵³.

Apelowano, aby przedmioty te przekazywać lub wypożyczać dla muzeum. W tym samym roku wzrosła jeszcze liczba eksponatów archeologicznych. Uczniowie i nauczyciele stargardzkich szkół podarowali okazy geologiczne, dekarz z Iniska przekazał popielnicę z epoki brązu, a nauczyciel i gospodarz ze Storkowa przynieśli podobne naczynie ze swojego terenu⁵⁴.

Wiosną 1939 roku wszystkie prace remontowe w budynkach *Heimatmuseum* były już zakończone i przystąpiono do urządzania wnętrza. Zarząd miasta, rzemieślnicy i urząd budowlany byli dumni ze swojego dzieła. Odremontowane budynki położone przy zbiegu dwóch ważnych ulic w mieście, z bogatą i uporządkowaną fasadą, stanowiły malowniczy obraz na tle wspaniałej bryły kościoła Mariackiego (ilustr. 2). Wielka w tym dziele zasługa ówczesnego nadburmistrza dr Gerharda Völkeera i burmistrza dr Adolfa Stahlmanna, którzy i w późniejszych latach poświęcali sporo uwagi sprawom rozwoju stargardzkiego muzeum⁵⁵.

W środę, 28 czerwca 1939 roku o godzinie 11⁰⁰, dokonano otwarcia stargardzkiego muzeum w godnej oprawie. Tego dnia miasto Stargard dowiodło, że tradycja kulturowej przeszłości zaspokaja również wymagania współczesnego czasu. W tym samym dniu, o godzinie 12³⁰, zaproszeni goście otwierali także nową restaurację przy hali pływackiej. Na obydwie uroczystości wydrukowane były

⁵¹ Tamże.

⁵² *Das Kreisheimatmuseum 1938*, korespondencja w teście „*Heimatmuseum Stargard*”, Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 1.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ H. Siuts, *Erinnerungen an des Heimatmuseum...*, op. cit., s. 40.

zaproszenia z wizerunkami oddawanych do użytku budynków (ilustr. 5). Wśród najważniejszych gości otwierających te instytucje użyteczności publicznej był przedstawiciel partii ze Szczecina, niejaki Popp, szef NSDAP na powiat - S. Schug, nadburmistrz dr G. Vökler, burmistrz dr A. Stahlmann, miejski architekt - O. Neumann, przedstawiciel wojska płk. Hühner, dyrektor Landesmuseum ze Szczecina - dr. O. Kunkel, kierownik muzeum w Stargardzie - dr H. Siuts i superintendent kościoła Mariackiego - Rathke⁵⁶.

W przemówieniach powitalnych władze miasta podziękowały najbardziej dr. H. Siutowskiemu za aktywną działalność na rzecz zorganizowania muzeum oraz działaczowi i opiekunowi społecznemu zabytków dr. M. Hasenjaegerowi, a następnie dyrektorowi muzeum w Szczecinie i opiekunowi wszystkich muzeów regionalnych na Pomorzu dr. O. Kunklowi oraz jego pracownikom; dr. W. Borchersowi i dr. H. J. Eggersowi za zaangażowanie w przygotowanie całej ekspozycji⁵⁷. Pracownicy muzeum w Stargardzie wykonywali prace społecznie, jedynie dr H. Siuts otrzymywał zwrot kosztów wyjazdów w teren. Kierownik Hans Siuts mieszkał niedaleko muzeum przy Grosse Mühlenstrasse 1 (dom dzisiaj nie istnieje) i miał z instytucją stały kontakt.

Muzeum w 1939 roku posiadało 20 pomieszczeń ze zbiorami i miało status muzeum miejskiego i powiatowego. Niby była to jedna całość, ale oddzielne pomieszczenia przeznaczono na zbiory dotyczące powiatu stargardzkiego⁵⁸. Koszty remontu i adaptacji budynków były znaczne. Początkowo wyceniono je na 23 000 MK, ale poprzez zwiększenie zakresu prac i uwzględnienie pewnych wymogów stawianych przez muzealników wyniosły 45 000 MK. Te wydatki poniosło głównie miasto, które było właścicielem budynków, natomiast powiat partycypował w kosztach w wysokości 1/4 wydatkowanej kwoty, o refundację której dopominał się burmistrz miasta jeszcze w 1140 roku⁵⁹.

Domy muzeum stargardzkiego, pochodzące z XV wieku, po wielu przebudowaniach, stoją do dzisiaj i zajęte są obecnie przez parafię kościoła NMP. Po latach znów wróciły do swojej pierwotnej funkcji (ilustr. 3).

Do muzeum wchodziło się przez główne wejście do korytarza - holu skąd prowadziły schody do piwnic i na piętra. Przy drzwiach, z lewej strony, stały flagi i wisiały sztandary państwowe, miejskie, cechowe, wojskowe i różnych korporacji (ilustr. 6). Na wprost były drzwi do biura kierownika, a z boku pomieszczenie dla sekretarki. Obok była biblioteka, często odwiedzana przez mieszkańców, z bogatą kartoteką genealogiczną stargardzian, którą sporządzał przez wiele lat nauczyciel

⁵⁶ *Vom Stargarder Heimatmuseum*. Stiftung Pommern, Kilonia, 1971?, por. materiały archiwalne z Landesarchiv Greifswald w posiadaniu Muzeum w Stargardzie i Muzeum w Koszalinie.

⁵⁷ *Museum Stargard in neuen Räume*, „Pommersche Zeitung“, Nr. 360, 29 Juni 1939.

⁵⁸ H. Siuts, *Neues Heimatmuseum in Stargard*, „Stettiner Generalanzeiger“, vom 28 Juni 1939.

⁵⁹ Archiwum Państwowe w Szczecinie, teczka „Heimatmuseum Stargard“, sygn. 1.

gimnazjum Gröninga, prof. dr Carl Lütke i przekazał ją do muzeum. Były w niej wszystkie dostępne nazwiska mieszkańców od XV wieku do roku 1875, kiedy to zostały wprowadzone rejestry cywilne. Był to dla Stargardu ważny dokument, z którego często korzystano, zwłaszcza w czasie ostatniej wojny.

Z korytarza wchodziło się także do małej garderoby i toalet. W salach na parterze urządzona była ekspozycja mieszczańska z różnych epok (ilustr. 7). Był pokój w stylu biedermeier z piecem z malowanymi kaflami z XVIII wieku. Stał on kiedyś w mieszkaniu rzeźnika Kramella na ul. Szewskiej, został jednak rozebrany i przeniesiony do muzeum. Stoi do dzisiaj w tych dawnych pomieszczeniach muzealnych, chociaż jest zubożony o górne elementy dekoracyjne (ilustr. 8). Drugi pokój prezentował zabytki z epoki fryderycjańskiej, też z piecem z 1760 roku. Dalej z korytarza wchodziło się do sali z meblami i drobnymi zabytkami renesansowymi, skąd było wyjście na zewnątrz do małego ogródka z lapidarium graniczącym bezpośrednio z małym domkiem służącym za magazyn. W lapidarium wystawiane były kamienie żarnowe, czy też większe rzeźby niemogące zmieścić się w muzeum. W parterze muzeum urządzona była jeszcze kuchnia z XVIII/XIX wieku oświetlona świecami, gdzie oprócz naczyń znajdował się dawny warsztat do produkcji świec.

Schodami wchodziło się na pierwsze piętro, gdzie była wystawa paleontologiczna i archeologiczna oraz jeszcze dwa pomieszczenia dotyczące historii miasta i dziejów rzemiosła cechowego. Z wyróżniających się zabytków archeologicznych wymienić należy efektowne znaleziska brązowe, w tym: miecz z płytką do rękojeści z IV okresu epoki brązu z Ińska, siedem siekierok brązowych z różnych miejscowości ułożonych w chronologicznym porządku rozwoju form, od III do V okresu epoki brązu, brązowy sztylet z Suchanówka, dwie brązowe bransolety z Trzebiatowa i Stargardu oraz dwie obręcze brązowe z Sulina, a także groty krzemienne z epoki kamienia, fibule brązowe z czasów wpływów rzymskich, kabłączki skroniowe i żarna kamienne z okresu słowiańskiego⁶⁰. Z naczyń prezentowano przede wszystkim gliniane z wczesnego okresu lateńskiego (400 p.n.e.) z cmentarzyska odkrytego w Marianowie⁶¹, a także inne popielnice z cmentarzysk ciałopalnych odkrywane przypadkowo i przekazywane do muzeum. Wiadomo, że te najcenniejsze zabytki dawnego powiatu Szadzko, jak np. ozdoby brązowe ze Storkowa, cenne monety rzymskie z Krzywnicy, atrakcyjne ozdoby i narzędzia z okresu rzymskiego z Bobrownik, z cmentarzyska w Długim, z Żukowa, Suchania czy Stargardu, znalazły się już wcześniej w muzeach Berlina i Szczecina⁶².

⁶⁰ H. Siuts, *Das Stargarder Heimatmuseum*, [w:] *Dawny Stargard. Miasto i jego mieszkańcy. Materiały z sesji naukowej 18-19 X 2000 w Stargardzie*. Red. M. Majewski, Stargard 2000, s. 13.

⁶¹ R. Wołagiewicz, *Powiat stargardzki w starożytności*, [w:] *Z dziejów Ziemi Stargardzkiej*, Poznań 1969, s. 62.

⁶² H. Siuts, *Das Stargarder Heimatmuseum*, „Stargardia...”, op. cit., s. 190.

W dziale historii miasta i cechów rzemieślniczych przykuwał uwagę drewniany lichtarz ścienny w kształcie orła z wyrytym rokiem 1707 z kościoła św. Jana, wilkom cechu murarzy (ilustr. 9), szewców i bednarzy, wyroby cynowe szewców, kufle i talerz cynowy z 1838 roku (ilustr. 10), waza ze szkła szlifowanego, srebrne i szklane naczynia secesyjne, które pokazywane były na wystawie w 1929 roku, zestaw moździerzy (ilustr. 11) z tym najstarszym z 1523 roku, żelazka mosiężne (ilustr. 12), kute zamki i klucze, piec kaflowy, malowany na niebiesko, z końca XVIII wieku i kafle piecowe z początków XVIII wieku, skrzynie cechu tokarzy (ilustr. 13), szewców, bednarzy i inne, stare dyplomy rzemieślnicze i akty prawne oraz narzędzia tortur z XVII - XVIII wieku. Na ścianie wisiała mapa Pomorza D. Gillego z 1789 roku i kopia mapy Księstwa Pomorskiego E. Lubinusa z 1618 roku, którą jednak nabyto dopiero w pierwszym kwartale 1944 roku⁶³.

W pomieszczeniu za schodami wystawiano zabytki kultury wiejskiej, narzędzia i urządzenia rolnicze, stroje i naczynia. Szczególny kącik poświęcono wierzeniom ludowym, gdzie pokazywano różnorodne drewniane zabawki obrzędowe (ilustr. 14), głowy i maski zwierząt i ptaków z Sulina i Bytowa, z którymi chodzili Kolędnicy w okresie Gwiazdki i Nowego Roku⁶⁴. Powieszona też była mapa powiatu z zaznaczonymi miejscowościami, gdzie stosowano różne obrzędy, sporządzona przez H. J. Eggersa i W. Borchersa - muzealników ze Szczecina.

Gdy weszło się na drugie piętro to zwiedzało się dwa pomieszczenia, uzyskane poprzez przeszklenie ścian, w całości poświęcone sztuce sakralnej. Uwagę przede wszystkim zwracały rzeźby gotyckie. Przy wejściu znajdował się okazały korpus ukrzyżowanego Chrystusa z Szadzka (ilustr. 15 - zaginął) następnie postać Chrystusa z 1420 roku, z kościoła Mariackiego, rzeźba określana jako Mąż Boleści (zaginął), figura Jana Chrzciciela (?) z drugiej połowy XV wieku (zaginął), pełnoplastyczna rzeźba Chrystusa Błogosławiącego z drugiej połowy XV wieku (częściowy ubytek - brak podniesionej dłoni). Z rzeźb drewnianych, przysściennych, na uwagę zasługiwały: figura półplastyczna, być może św. Katarzyny o prostym tyle pochodząca z kościoła Mariackiego w Stargardzie z drugiej połowy XV wieku, druga postać św. Katarzyny, figura drążona od tyłu z atrybutem fragmentu koła przy stopie, też z kościoła Mariackiego, rzeźby: św. Barbary z ok. 1500 roku, św. Marii z Dzieciątkiem (ilustr. 16) i druga św. Marii, które są obecnie w kościele w Chociwlu, krzyż procesyjny odlany z brązu, wykonany prawdopodobnie przez Johanna Apengetera, mistrza z

⁶³ H. Siuts. *Vom Stargarder Heimatmuseum, Besucherzahl im Jubiläumsjahr gestiegen*. „Stargarder Tageblatt”, „Provinzwochenblatt für Pommern”, 11 April 1944.

⁶⁴ H. Siuts, *Das Stargarder Heimatmuseum*, [w:] „Dawny...”, op. cit., s. 16.

⁶⁵ *Dawny Stargard. Miasto i jego mieszkańcy. Katalog wystawy*. Muzeum w Stargardzie, 2000, s. 104-130, nr 83, 84, 88, 89, 90, 91, 106 (oprac. M. Majewski).

Lubeki ok. 1330 roku, z kościoła Mariackiego w Stargardzie, Pieta z Sulina z XV wieku⁶⁵, trzy rzeźby drewniane świętych z kościoła w Szadzku (zagięły) i trzy figury Aniołów z kościoła NMP w Stargardzie (zagięły), dwie płaskorzeźby drewniane „Pokłon Trzech Króli” z Szadzka (ilustr. 17 - zagięły), ornat z początku XVI wieku, z wenecjańskiego zamszu, też z kościoła Mariackiego (zagiął), głowica i fragment drewnianej kolumny z sali posiedzeń w ratuszu stargardzkim, uratowane zapewne w czasie pożaru w 1635 roku (zagięły), a także lichtarze cynowe, lichtarz brązowy z Sulina (ilustr. 18 - zagiął), wyroby złotnicze z Szadzka; patena, kielich i kubek, drewniana kasetka rzeźbiona z 1790 roku, być może służąca jako szafka na hostie, tzw. sakrarium (ilustr. 19 - zagięła), misa brązowa z Hannau (zagięła) i wiele innych okazów⁶⁶.

Na drugim piętrze był też magazyn zbiorów i archiwum, gdzie pracowali dr Martin Hasenjaeger i dr Hans Siuts. W piwnicy natomiast znajdowały się dwa pomieszczenia, w których wyeksponowano warsztat przerobu wełny i lnu oraz złożone były krosna tkackie, do montażu których długo poszukiwano człowieka znajdującego się na tym sprzęcie. Tam też zawieszono mapę Pomorza z zaznaczonymi wsiami, gdzie jeszcze na początku lat 30. XX wieku przerabiano wełnę i len w chałupach wiejskich⁶⁷.

Muzeum w Stargardzie, jak na tak późny czas uruchomienia placówki, było nad wyraz bogate. Liczba zgromadzonych zabytków przekraczała 2.000 eksponatów. Niestety! Tylko przez kilka tygodni stargardzianie bez przeszkód odwiedzali swoje muzeum. Po wybuchu wojny w 1939 roku czas udostępniania wystaw musiał zostać ograniczony do kilku godzin przez trzy dni w tygodniu, gdyż panna Michaelis była do dyspozycji tylko przez kilka godzin w tygodniu, co uniemożliwiało chętnym obejrzenie tych wspaniałych zabytków. Od chwili otwarcia do końca roku 1939 muzeum zwiedziło 1677 osób, z tego 1155 ze Stargardu i 422 z powiatu. Poza tą liczbą odwiedziło jeszcze 100 osób przybyłych do Stargardu na przełomie 1939/1940 roku z państw nadbałtyckich. To duża frekwencja, porównując np. z okresem 1936-1937, kiedy muzeum odwiedziło tylko 500 osób, a w okresie 1938/1939 ok. 850 osób. Poprzez liczniejsze zwiedzanie wystaw, w okresie drugiej połowy roku 1939 do maja 1940 roku, przybyło muzeum 233 nowych zabytków i 32 pozycje w bibliotece⁶⁸.

Pomimo wojny wiele klas szkolnych odbywało tu zajęcia z wiedzy o *małej ojczyźnie*. Odwiedzali to miejsce także liczni urlopowicze i rekonwalescenci ze szpitala

⁶⁶ Archiwum fotograficzne Muzeum Narodowego w Szczecinie, nr inw. 4645-4649, 7800, 7790, 7796.

⁶⁷ H. Siuts, *Das Stargarder Heimatmuseum*, [w:] „Dawny...”, op. cit., s. 17.

⁶⁸ M. Hansenjaeger, *Stargarder Heimatmuseum hat seine pforten wieder geöffnet*, „Stargarder Tageblatt”, Nr. 121/122, 4/5 Mai 1940.

⁶⁹ H. Siuts, *Erinnerungen an des Heimatmuseum...*, op. cit., s. 40.

polowego wraz ze swoimi rodzinami i znajomymi. Pojawiali się też pojedynczy odwiedzający z Australii, Rosji, Finlandii⁶⁹. Na wiosnę 1940 roku częstymi bywalcami byli starsi oficerowie, którzy odbywali cykliczne kursy kształcące dowódców obozów jenieckich, jako że w Stargardzie było dużo obozów jenieckich, obozów robotników przymusowych i cywilów⁷⁰. Ponieważ większość tych oficerów pochodziła spoza Pomorza, a także z Austrii, więc takie odwiedziny były dla nich nie byle jakim przeżyciem. Były to nieraz wycieczki grupowe liczące od 30 do 50 osób. Dowiadywali się oni o znaczącej roli Stargardu w historii Pomorza i Niemiec⁷¹. Wycieczki po muzeum i po kościele Mariackim, a także po najstarszej części Starego Miasta, oprowadzał kierownik muzeum dr Hans Siuts.

W połowie 1941 roku muzeum otrzymało kilka nowych eksponatów, z których na uwagę zasługuje „odłamek meteorytu ważący 18 funtów”, który dnia 23 maja 1941 roku, o godzinie 20⁰⁰, spadł w Kłępinie⁷². Ludność myślała, że to ułamek angielskiej bomby i było stąd trochę zamieszania. Drugim nabytkiem był skarb monet z miejscowości Lutkowo (Rehwinkel), składający się ze srebrnych talarów z czasów wojny 30-letniej, który odkrył gospodarz Holzhüter na swoim polu⁷³. Nabyto poza tym jeszcze kilka narzędzi ciesielskich służących do wyrobu części wozów drewnianych, co również świadczy o tradycji miejscowego rzemiosła.

W roku 1942 muzeum otwarte było tylko przed południem w niedzielę i dwa popołudnia w tygodniu. Ilość zwiedzających jednak, w porównaniu do 1941 roku, zwiększyła się o 668 osób. Z miasta i powiatu odwiedziło muzeum 1430 osób, a spoza terenu 648. Ogółem więc było 2.078 zwiedzających⁷⁴. Odwiedzano zwłaszcza dział archeologiczny i bibliotekę z kartoteką genealogiczną. Głównie przeważała młodzież. Nabytki, w porównaniu do innych lat, były już jednak nieliczne; kupiono tylko 43 obiekty i 32 dokumenty archiwalne. Największy zbiór pochodził od wdowy po profesorze Carlu Lütke, która przekazała dodatkowe dokumenty do badań genealogicznych.

Aby zachęcić do odwiedzania muzeum, publikowano w prasie stargardzkiej sprawozdania z działalności i nabytki oraz apele do mieszkańców miasta, żeby mimo czasu wojny, nie zapominać o swoim muzeum. Odzew był pozytywny. W roku 1943 muzeum odwiedziło w sumie 2.828 osób, czyli o 750 więcej niż w roku poprzednim.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Tamże.

⁷² M. Hasenjaeger, *Neues vom Heimatmuseum! Meteorstein, Münyen, altes handwerksgerät*, „Stargarder Tageblatt“, 2 August 1941.

⁷³ Tamże.

⁷⁴ M. Hasenjaeger, *Neues vom Stargarder Heimatmuseum. Stärkeser Besuch-Stargarder Familienkartei*, „Stargarder Tageblatt“, Nr. 107/108, 18/19 April 1942.

⁷⁵ H. Siuts, *Stargarder, vergesst nicht Euer Heimatmuseum! Viele Verwundete und Urlauber als Besucher-Wervoller Zuwachs im Jahre 1942/1943*, „Stargarder Tageblatt“, 10/11 April 1943.

Było 27 klas szkolnych i 12 grup dorosłych oraz żołnierze będący na urloпах lub w lazaretach⁷⁵. Zbiory miejskie zwiększyły się w tym czasie o 37 obiektów, natomiast dział dotyczący powiatu wzbogacił się o 280 pozycji inwentarzowych. Szczególnie dużo pozyskano zabytków archeologicznych ze środkowej epoki kamienia dzięki badaniom dr. Nagła. Do biblioteki подарowano 19 książek, a do archiwum zbior zdjęć i widoków starego Stargardu, wg stanu z drugiej połowy XVIII wieku, które przekazał malarz Robert Meyer z Pyrzyc⁷⁶. Dzięki apelom w prasie na konto muzeum wpłynęły też określone kwoty pieniężne od mieszkańców miasta. Wysokość dochodów finansowych muzeum stargardzkiego do kwietnia 1943 roku wynosiła 402.31 MK, które wpłacone były na konto w Kasie Powiatowej.

Ze względu na wojnę, Konserwator Prowincjonalny w Szczecinie Paul Viering, już w czerwcu 1942 roku, nakazał muzeum zabezpieczenie najcenniejszych zabytków sztuki i dokumentów przed ogniem i kradzieżą. Kierownik H. Siuts, wykonując polecenia konserwatorskie, umieścił w piwnicy muzeum kapitel i część kolumny drewnianej z sali ratusza, pięć XV wieczną z Sulina, lichtarz kościelny z 1676 roku, zaś w kasie pancерnej w piwnicy schowano list odpustowy biskupa Rodericha z Oport z 1490 roku, herby malowane na szkle, mszał z kościoła NMP w Stargardzie i stare dokumenty miejskie⁷⁷.

Pomimo, że sytuacja na froncie wojennym była niekorzystna dla Niemiec, Muzeum Regionalne w Stargardzie działało niezmiennie do sierpnia 1944 roku. W okresie sprawozdawczym 1943/1944 do 1 kwietnia 1944 roku frekwencja w muzeum osiągnęła 3.288 osób. Było to o 1460 zwiedzających więcej niż w okresie minionym. Były to 24 klasy szkolne i 15 grup wycieczkowych, z tego 1/3 to osoby spoza Stargardu. Tak jak poprzednio wielu było żołnierzy Wehrmachtu, rannych, urlopowiczów i przesiedleńców⁷⁸. Nadal pozyskiwano też zbiory, których za omawiany okres nabyto 50 okazów. Ekspozycja miejska, tak jak pisałem wcześniej, wzbogaciła się o mapę Księstwa Pomorskiego Eilharda Lubina (Lubinusa) z 1618 roku i widok Stargardu, ofiarowany przez mieszkańca miasta Dietricha Dirschau z okazji 700-lecia miasta (1243-1943).

Trzeba tutaj zaznaczyć, że lokacja miasta na prawie magdeburskim jest dla Stargardu rozbieżna. Niemcy za tę datę przyjęli rok 1243, natomiast w opracowaniach powojennych historyków, podaje się z powątpiewaniem rok 1253(?). Od tego momentu miasto jest rozumiane jako zamieszkały obszar, wyznaczony murami miejskimi i zasięgiem przedmieść, a następnie granicami administracyjnymi, utożsamianymi

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ Archiwum Muzeum Narodowego w Szczecinie, Dział Archeologiczny, teczka Nr. 1832.

⁷⁸ H. Siuts, *Vom Stargarder Heimatismuseum, Besucherzahl...*, op. cit., 11 April 1944.

⁷⁹ *Dawny Stargard i jego mieszkańcy...*, op. cit., s. 13 (wstęp – J. Aniszewska).

w danym czasie historycznym z nazwą Stargard⁷⁹.

Obchody tego okrągłego jubileuszu wpłynęły również na zwiększoną frekwencję w muzeum i pozyskiwanie zbiorów. Ogółem dział poświęcony powiatowi Szadzko wzbogacił się o 110 pozycji inwentarzowych. Do zbiorów miejskich natomiast przekazano tablicę pamiątkową poświęconą 9 Pułku Grenadierów. Wzrosła także biblioteka o dalsze 7 tytułów oraz archiwum muzealne, z którego korzystały osoby rekonstruujące genealogię swoich rodów⁸⁰.

Muzeum służyło ludności i młodzieży szkolnej w ramach nauki o regionalizmie tylko 5 lat. Dzięki wysiłkowi i zamilowaniu paru osób, a przede wszystkim dr. M. Hasenjaegera i dr. H. Siutsa, *Heimattmuseum* w Stargardzie prezentowało przemiany w małym regionie ze specjalnym podkreśleniem kultury miejskiej (mieszczańskiej), z uwzględnieniem także najbliższej okolicy. Wystawa była informatywna i estetycznie wyposażona w nowoczesny sprzęt i drewniane, oszklone witryny. W sierpniu 1944 roku trzeba było zamknąć muzeum, ponieważ kierownik dr H. Siuts musiał się stawić do kopania okopów w Alt Carbe (?). Do muzeum na parterze przeniosło się biuro zakładu przemysłowego. Część zabytków, oprócz tych co wcześniej schowano, zgromadzono w piwnicy muzeum. Na początku października 1944 roku pozostałą część zabytków muzealnych spakowano w skrzynie i przewieziono do majątku von Wedłów w Wieleniu Pomorskim k/Chociwła oraz do zamku von Puttkamerów w Pęczynie k/Stargardu. Kiedy Rosjanie w 1945 roku zajęli majątki, zabytki w większości zostały zrabowane, częściowo zniszczone i wywiezione na wschód. Zbiory z piwnic muzealnych, a także prywatna biblioteka kierownika muzeum, która była spakowana w skrzyniach, również podzieliła ten los. To był faktycznie koniec tej wspaniałej i różnorodnej kolekcji zabytków⁸¹.

Zginęły również wszystkie akta istniejącego w Stargardzie oddziału *Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertümer*. Z przedwojennych zabytków muzealnych ocalał brązowy krzyż procesyjny z XIV wieku, który po wojnie ponownie znalazł się we wnętrzu kościoła Mariackiego, gdzie został przytwierdzony do zaplecka ambony. Wskutek zmiany świątyni w 1948 roku na magazyn budowlany, krzyż został usunięty. Zabezpieczył go ksiądz z Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej w Poznaniu. Dzisiaj obiekt ten znajduje się w kościele w Puszczykowie k/Poznań. Ocalał też m. in. kielich mszalny, wykonany ze srebra złoconego z kościoła wiejskiego w Szadzku, który po wojnie zaginął, ale odnalazł się w 1978 roku i zakupiony został przez Muzeum Narodowe w Szczecinie. Z rzeźb gotyckich uratowały się trzy figury przyścienne, dwie św. Katarzyny i jedna św. Barbary, pochodzące z kościoła NMP w Stargardzie, które ewakuowane do dworu w Wieleniu Pomorskim, później trafiły

⁷⁹ H. Siuts, *Vom Stargarder Heimattmuseum, Besucherzahl...*, op. cit.

⁸¹ H. Siuts, *Vom Stargarder Heimattmuseum, Stiftung...*, op. cit.

do kościoła farnego w Chociwlu, gdzie do dzisiaj się znajdują. Prawdopodobnie stanowią one pozostałość nie zachowanego ołtarza szafiastego w kościele NMP. Inne zabytki to przede wszystkim Pieta z Sulina z końca XV w., figura półplastyczna przedstawiająca Marię podtrzymującą na kolanach ciało Chrystusa, która też po 1945 roku zaginęła i dopiero później została zakupiona w handlu antykwarecznym przez Muzeum Narodowe w Szczecinie. Ponadto rzeźba półplastyczna Chrystusa Błogosławiącego z drugiej połowy XV wieku, częściowo uszkodzona - brak prawej dłoni, która również znalazła się w kościele w Chociwlu, ale w 1966 roku przekazana została do Muzeum w Stargardzie⁸².

Po wojnie, w roku 1946, część zabytków drobniejszych udało się uratować i przekazać później do zbiorów Muzeum Pomorza Zachodniego w Szczecinie. W wykazie zabytków, znajdującym się niegdyś w Miejskim Referacie Kultury i Sztuki w Szczecinie, obecnie w Archiwum Państwowym w Szczecinie, zebranych z miejscowości Starogród (Stargard) i przekazanych do składnicy nr II w Szczecinie, widnieją: a) księga protokołów cechu bednarzy z lat 1662-1826, b) 15 świadectw cechowych od roku 1802 do 1810 i od 1818 do 1819 oraz z roku 1833, a także wiele fotografii i litografii ze Stargardu⁸³. Prawdopodobnie były to zbiory z dawnego muzeum miejskiego w Stargardzie, które ze składnicy nr II zostały przejęte przez ówczesne muzeum szczecińskie.

Budynki dawnego *Heimatmuseum* ocalały (może rzeczywiście sprawiła to ofiara zamurowanej żywcem kawki?) i dzisiaj służą parafii kościoła NMP. Wielka szkoda, że bezpośrednio po wojnie nie pomyślano o natychmiastowym zabezpieczeniu zbiorów. Muzeum polskie, które zaczęło organizować się dopiero 15 lat po wojnie, siłą rzeczy nie mogło nawiązywać do przedwojennego muzeum regionalnego. Nie było tamtych zbiorów, a siedziba również mieściła się zupełnie gdzie indziej. Tworzenie muzeum rozpoczęto w 1959 roku od podjęcia uchwały przez Prezydium Powiatowej Rady Narodowej o organizacji Muzeum Regionalnego w Stargardzie Szczecińskim. Od dnia 1 lutego 1960 roku przyjęto kierownika muzeum. Za tymczasową siedzibę muzeum obrano gotycką Bramę Pyrzycką z pierwszej połowy XV wieku, jeden z cenniejszych zabytków średniowiecznej architektury obronnej Pomorza Zachodniego⁸⁴.

W miarę rozwijania się placówki doskwierał brak odpowiednich sal i pomieszczeń wystawienniczych. Dochodziło nawet do czasowego zamykania zimą Bramy Pyrzyckiej. Rysowała się jednak perspektywa lepszego jutra. Od 1962 roku

⁸² *Dawny Stargard i jego mieszkańcy...* op. cit., s. 3-10.

⁸³ Archiwum Państwowe w Szczecinie, UWS, sygn. 5066.

⁸⁴ E. Rogowska, *35 lat stargardzkiego Muzeum, 1960 - 1995. Informator*, s. 1-4.

przystąpiono do odbudowy tzw. „wschodniej pierzei Rynku” w Stargardzie składającej się z zabytkowych obiektów, Odwachu z XVIII wieku i dwóch kamieniczek. Uroczyste przekazanie odremontowanych budynków i otwarcie ekspozycji muzealnej w nowym gmachu nastąpiło 21 lipca 1966 roku. Stan zbiorów w chwili otwarcia placówki wynosił 2.130 eksponatów z zakresu malarstwa, rzeźby, grafiki, rzemiosła artystycznego, numizmatyki, sfragistyki, etnografii. Było w tym wiele depozytów Muzeum Narodowego w Szczecinie. Muzeum od tego momentu zaczyna się intensywnie rozwijać. W 1973 roku przekazano muzeum ruinę Bastei z myślą o przeniesieniu tam zbiorów militarnych, jednak właściwe prace adaptacyjne trwały tam od 1980 do 1987 roku. Od tego czasu można tam podziwiać stałe ekspozycje dotyczące militariów od XIV do XX wieku i broni myśliwskiej⁸⁵.

Od roku 1997 Muzeum w Stargardzie wkroczyło w nowy, lepszy etap. Instytucja ta prężnie rozwija się, tak organizacyjnie, jak i merytorycznie i przechodzi do czołówki muzeów nie tylko pomorskich. Stała się faktycznie muzeum zajmującym się przeszłością miasta i regionu, o czym świadczą powiększające się atrakcyjne zbiory, oraz prace naukowe stargardzkich muzealników. Muzeum prowadzi projekty badawcze dotyczące dziejów miasta w oparciu o szeroką współpracę z ośrodkami zagranicznymi, muzeami i instytucjami naukowymi w Polsce. Cieszy się szacunkiem mieszkańców, poważaniem lokalnych władz i uznaniem muzealników.

⁸⁵ *Dawny Stargard. Miasto i jego mieszkańcy...*, op. cit., s. 3-10 (przedmowa – dyrektor Sławomir Preiss).

Zusammenfassung

Geschichte des Heimatmuseums in Stargard

Das Museum in Stargard war das jüngste und gleichzeitig eines der schönsten Heimatmuseen in Westpommern. Es wurde spät eröffnet, obwohl die Entscheidung über seine Eröffnung schon im Jahr 1908 gefallen war. Die Entscheidung war von den Stadtkörperschaften anlässlich des 100. Jahrestages der Preußischen Städteordnung getroffen worden. Zur Organisierung und Verwaltung des Museums war eine spezielle Kommission unter der Leitung des Oberbürgermeisters, Albert Kolbe gegründet worden. Es war beschlossen worden, dass im Museum Exponate gesammelt werden, die mit der Stadt und der Region verbunden sind.

Nachdem der Beschluss gefasst worden war, dauerten jahrelang organisatorische Bemühungen um die zukünftige Einrichtung. Die Anstrengungen wurden jedoch durch den I. Weltkrieg unterbrochen. Nach dem Krieg wurde der Gedanke von Dr. Martin Hasenjaeger, einem aus Posen gekommenen Juristen, der die einzelnen Sammlungen ordnete, wiederaufgegriffen. Anfangs bewahrte man die Denkmäler im Stadtrathaus auf. Erst 1926 wurden die Sammlungen in die nahegelegene Alte Hauptwache und teilweise in das kirchliche Gebäude in der Großen Mühlenstraße (heute Kazimierz-Wielki-Straße) gebracht.

Seit 1931 beschäftigte sich Dr. Hans Siuts (Lehrer am Peter-Gröning-Gymnasium) mit der Einrichtung des Museums. Angefangen von 1935 begann er mit der systematischen Umgestaltung der zwei von der Stadt angekauften Gebäude an der Ecke der Königsstraße und der Großen Mühlenstraße. Er wurde dabei von Dr. M. Hasenjaeger und den Museumsangestellten von dem Landesmuseum in Stettin, dem Direktor Dr. O. Kunkel, Dr. H.-J. Eggers und Dr. W. Borchers unterstützt.

Die ehrenamtlich arbeitenden Stargarder Museumsangestellten beschäftigten sich mit dem Denkmalschutz außerhalb der Stadt, führten archäologische Rettungsforschungen und organisierten für Jugendliche Ausflüge durch den Kreis, während deren Denkmäler erforscht und inventarisiert wurden. Aus den gesammelten Exponaten wurden Ausstellungen veranstaltet, die sich großer Popularität erfreuten und mittelbar dazu beitrugen, dass immer mehr Denkmale dem Museum übergeben wurden. Das Museum arbeitete mit der lokalen Presse zusammen, die über neue Entdeckungen, Gaben und Erwerbe des Museums berichtete.

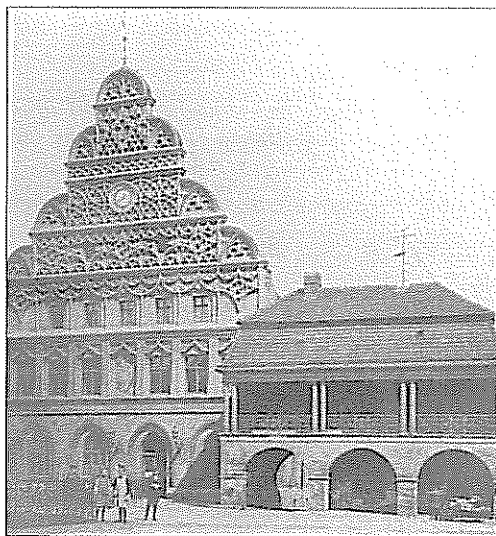
Im Frühling 1939 wurden die Sanierungsarbeiten in den neuen Gebäuden abgeschlossen und 28.6.1939 wurde das Heimatmuseum offiziell eröffnet und funktionierte als Stadt- und Kreiseinrichtung. In den zur Benutzung übergebenen Gebäuden gab es 20 Räume zur Aufbewahrung der Exponate.

Die archäologischen Sammlungen waren sehr reich, obwohl das Landesmuseum in Stettin viele attraktive Denkmale übernahm. Zwei Säle wurden der Geschichte der Stadt und den Handwerkerzünften gewidmet. Es gab hier Landkarten, Kartografie,

Gemälde, Stadtdokumente, Zunftbänke, Wilkomme, Truhen verschiedener Gilden, zinnernes Geschirr, Möbelstücke u.a. Einer der Räume wurde im Friedericianischen Stil und einer im Biedermeierstil eingerichtet. Viel Platz wurde sakraler Kunst gewidmet. Beachtenswert waren gotische Skulpturen, u.a. Figur des gekreuzigten Christus, Figuren Johannes des Täufers, Heiliger Katharina, Heiligen Barbara, als Schmerzensmann bezeichnete Skulptur aus dem Jahr 1420, Pieta aus Goldbeck und bronzenes Prozessionskreuz (1330) aus der Werkstatt Meisters Johann Apengeter und viele andere. In den Sammlungen befanden sich auch ein Säulebruchstück und ein Holzkapitell (eine hervorragende Schnitzerarbeit) aus dem Stargarder Rathaus, die aus dem Brand im Jahr 1635 gerettet worden waren. Es gab auch interessante Sammlungen der Volkskultur, Hausausstattung, Wirtschafts- und Landwirtschaftsgeräte, regionale Volkstrachten und mit dem Kultus und Brauchtum verbundene Denkmale. Die Innenräume stellten vor allem die Bürgertumskultur des 18. und 19. Jahrhunderts dar.

Das Museum wirkte jedoch nur kurze Zeit. Schon im August 1944 wurde es geschlossen, weil Museumsleiter H. Siuts sich zu obligatorischen Erdarbeiten einfinden musste (wegen der sich nähernden Front). Ein Teil der wertvollen Exponate wurde im Museumskeller, ein anderer Teil im Panzerschrank untergebracht. Der Rest der wertvollsten Gegenstände wurde in das Schloss von Wedels in Vehlingsdorf und in das Schloss von Puttkamers in Pansin gebracht. Nach dem Einmarsch der Russen wurden die Sammlungen leider teilweise zerstört, beraubt und in den Osten hinausgeführt. Einige sakrale Denkmäler blieben erhalten und wurden in der Kirche in Chociwel (Freienwalde i. Pom.) deponiert. Manche von ihnen kamen mit der Zeit zum heutigen Museum in Stargard zurück.

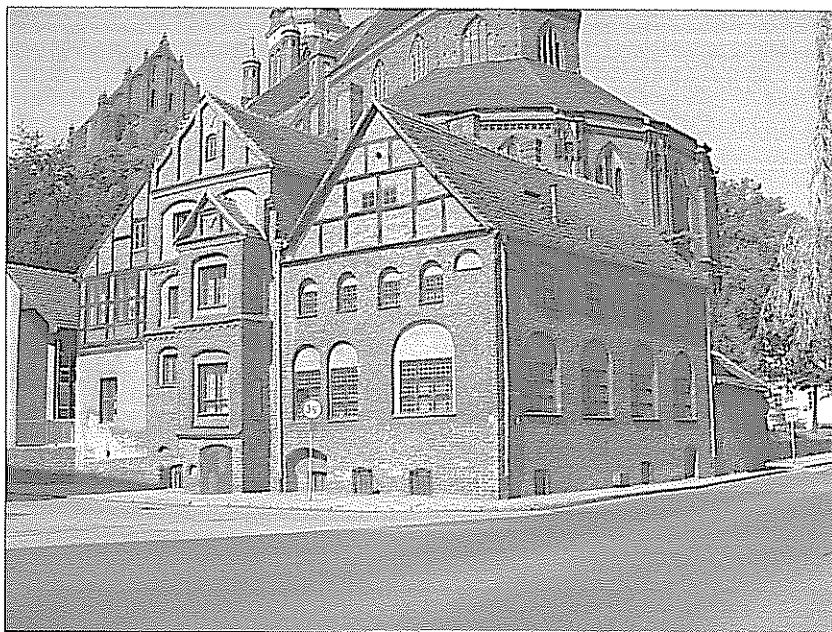
Nach dem Krieg wurde das Museum im Jahr 1960 wieder eröffnet. Es befindet sich in der Hauptwache aus dem 18. Jahrhundert und in zwei benachbarten Bürgerhäusern. Es führt eine intensive Ausstellungs-, Forschungs- und Bildungstätigkeit.

Ilustr. 1. Stargard – Ratusz i Odwach (Wartownia) – Alte Wache. Budynki, w których gromadzono i eksponowano w pierwszym okresie zbiory muzealne. Wg „Unser Pommerland”, z. 11/12, 1927, repr. I. Łukjaniuk.

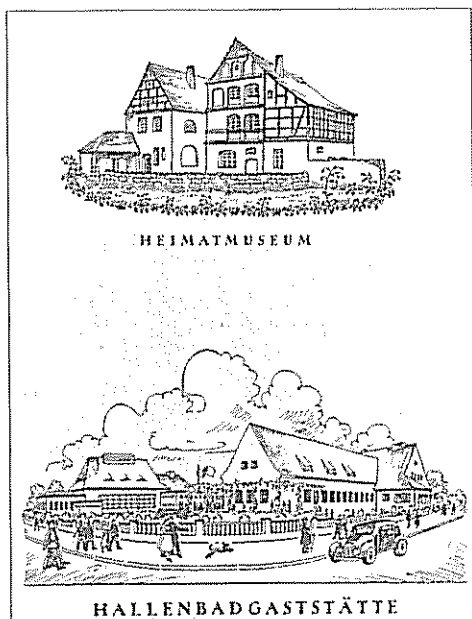
Ilustr. 2. Stargard – budynki dawnej Plebanii przy Königstrasse i Grosse Mühlenstrasse 42 (Królewskiej i Wielkomłyńskiej), od 1939 roku siedziba Muzeum Regionalnego dla powiatu Szadzko w Stargardzie. Wg „Baltische Studien”, N.F., Bd. XLI, 1939, Taf. 1, repr. I. Łukjaniuk.

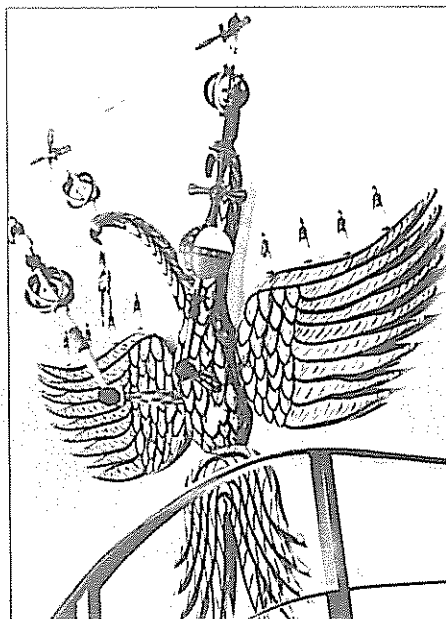
Ilustr. 3. Stargard – budynki dawnego Heimatmuseum przy zbiegu dzisiejszych ulic: Kazimierza Wielkiego i Bolesława Krzywoustego. Fot. A. Bierca – Muzeum Stargard, sierpień 2002.

Ilustr. 4. Stargard – fragment czasowej wystawy muzealnej „Alt Stargard” w roku 1929.
Fot. Muzeum Narodowe w Szczecinie.

Ilustr. 5. Stargard – graficzna strona zaproszeń na otwarcie Muzeum Regionalnego i restauracji przy hali pływackiej 28 czerwca 1939 roku. Ze zbiorach Archiwum Państwowego w Szczecinie

Ilustr. 6. Stargard – Muzeum Regionalne. Ptak drewniany bractwa strzeleckiego z XIX wieku. Wg „Erwerbungs- und Forschungsbericht”, 1940, Taf. 16 (Sonderdruck aus „Baltische Studien”, N.F., XLII), repr. I. Lukjaniuk.

Ilustr. 7. Stargard – Muzeum Regionalne. Sala mieszczańska z XVIII wieku. Fot. Muzeum Narodowe w Szczecinie.

Ilustr. 8. Stargard – Muzeum Regionalne. Piec kaflowy z XVIII wieku – wygląd obecny. Fot. M. Majewski – Muzeum Stargard

Ilustr. 9. Stargard – Muzeum Regionalne. Wilkom cechu murarzy. Fot. Muzeum Narodowe w Szczecinie.

Ilustr. 10. Stargard – Muzeum Regionalne. Wyroby cynowe: talerz z datą 1838 i kufle, z lewej sygnowany datą 1796. Fot. Muzeum Narodowe w Szczecinie.

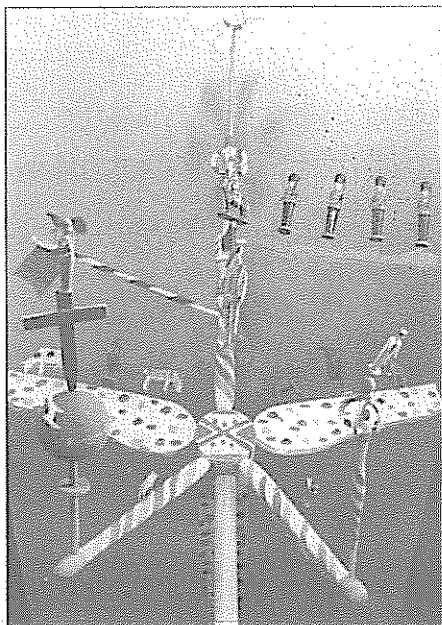
Ilustr. 11. Stargard – Muzeum Regionalne. Kolekcja moździerzy. Fot. Muzeum Narodowe w Szczecinie.

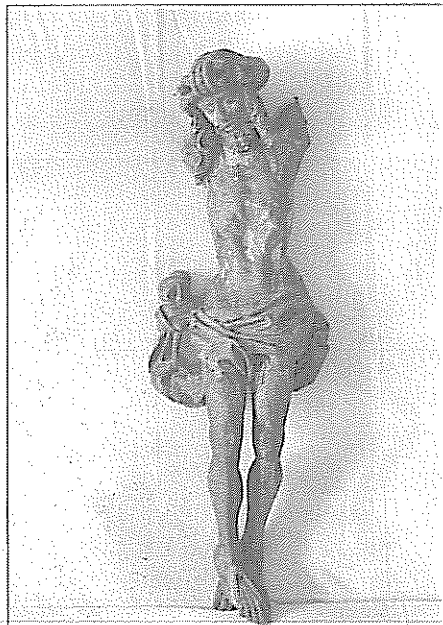
Ilustr. 12. Stargard – Muzeum Regionalne. Żelazka mosiężne i forma do wypieku wafli. Fot. Muzeum Narodowe w Szczecinie.

Ilustr. 13. Stargard – Muzeum Regionalne. Skrzynia cechu tokarzy.
Fot. Muzeum Narodowe w Szczecinie.

Ilustr. 14. Stargard – Muzeum Regionalne.
Drewniane, dziecięce zabawki obrzędowe
z XX wieku. Wg „Erwerbungs- und
Forschungsbericht”, 1940, Taf. 17
(Sonderdruck aus „Baltische Studien”, N.F.,
XLII), repr. I. Lukjaniuk

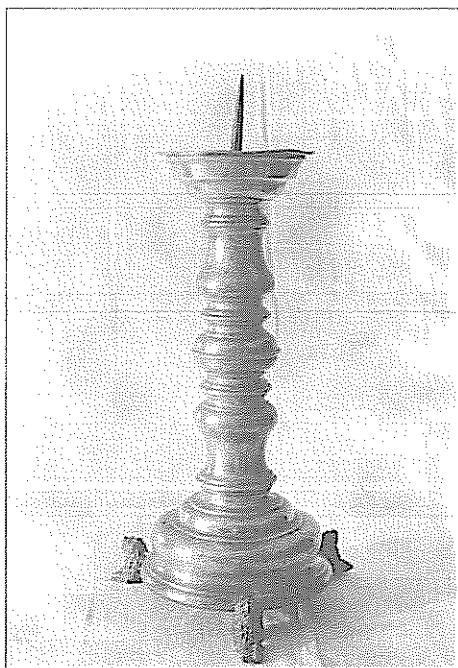
Ilustr. 15. Stargard – Muzeum Regionalne.
Korpus Chrystusa Ukrzyżowanego.
Fot. Muzeum Narodowe w Szczecinie.

Ilustr. 16. Stargard – Muzeum Regionalne.
Rzeźba Marii z Dzieciątkiem. Fot. Muzeum
Narodowe w Szczecinie.

Ilustr. 17. Stargard – Muzeum Regionalne. Płaskorzeźba drewniana „Pokłon Trzech
Króli” z Szadzka. Fot. Muzeum Narodowe w Szczecinie.

Ilustr. 18. Stargard – Muzeum Regionalne.
Lichtarz z Sulina. Fot. Muzeum Narodowe
w Szczecinie.

Ilustr. 19. Stargard – Muzeum Regionalne.
Kasetka drewniana, rzeźbiona z 1790 roku..Fot.
Muzeum Narodowe w Szczecinie.